

MÜZİK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE

On Music Sociology

DOI NO: 10.36442/AMADER.2021.33

Cem ZAFER¹

Özet

İnsanlığın ilk dönemlerinden beri gerek birey gerekse toplum yaşamında bir yeri olan müziğin, zaman içinde insanlar ve toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılması ile “toplum bilimi” olarak bilinen “sosyoloji” bilim dalı içinde yer aldığı görülmektedir. XIX. yüzyılda gündeme gelen ve hızlı bir gelişme gösteren müzik sosyolojisi ile müzikte toplumsal sınıflamalar, müziğin hitap ettiği kesimler, müziğin toplumsal yönlendirmedeki etkileri ve müziğin oluşumu ile ilgili standartlar gibi pek çok alanda literatüre yeni yapılar kazandırılmıştır. Hazırlanan bu çalışmada müzik sosyolojisinin dünyadaki gelişimi incelenmiştir. Öncelikle müzik sosyolojisinin tarihsel süreç içindeki gelişimine yer verilen çalışmada, dünya çapında müzik sosyolojisi alanında yapılan çalışmalara da yer verilmiş ve müzik sosyolojisi ile ilgili literatürde yer alan kavramlara değinilmiştir. Çalışmanın temel amacı müziğin toplumla iç içe olduğunu gözler önüne sererek toplumsal yapıda müziğin ne denli etkili olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Müzik Sosyolojisi, Toplum ve Müzik, Sosyoloji, Dinleyici, Müzik Üretimi.*

Abstract

It is seen that music, which has a place in both individual and social life since the early days of humanity, has been included in the field of "sociology", known as "social science" with the understanding of its effects on people and society over time. With the sociology of music, which has been brought to the agenda in the 19th century and has developed rapidly, new structures have been brought to the literature in many fields such as social classifications in music, the sections addressed by music, the effects of music in social orientation and standards related to the formation of music. The development of the sociology of music in the world prepared in this study were examined. First place to study the historical process of development in music sociology, sociology of place in the work done in the field of music and

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cemzafer06@gmail.com

has been referred to the concepts in the literature about the sociology of music. The main purpose of the study is to reveal how effective music is in social structure by revealing that music is intertwined with society.

Keywords: *Music Sociology, Society and Music, Sociology, Listener, Music Production.*

GİRİŞ

Müzik sosyolojisi toplum ve müzik arasında meydana gelen karşılıklı ilişkiyi ele alan, sosyolojinin en genç alt dallarından biri olarak nitelendirilmektedir. Her ne kadar müzik ve sosyoloji yapıları birbirinden ayrı gibi düşünülse de toplumu oluşturan insanın müzikle iç içe olması, ilk insanlardan günümüze müziği, sosyolojinin doğal bir konusu haline getirmiştir. Ancak bu durum XX. yüzyıla varıncaya kadar çok farkına varılmayan bir husus olarak kalmıştır. Bu bağlamda XX. yüzyılda ortaya konulan ve geliştirilen müzik sosyolojisi ile müziğin toplumsal bileşenleri olarak nitelendirilen ekonomi, kimlik, cinsiyet, siyaset gibi alanları içine alan kültürel yapıları incelemeyi hedefleyen bir yapı ortaya konulmuştur. Müzik sosyolojisi ile yapılacak olan bu çalışmalarla hem müziğin toplumsal anlamda hangi koşullar çerçevesinde ortaya çıkarılıp şekillendirildiğini hem de toplumun ortaya koyduğu bu müzik eserleri ile toplumsal yapılar hakkında bir sonuca ulaşmak hedeflenmektedir.

Müzik sosyolojisinin içeriğine detaylı şekilde bakıldığında; müziğin üretilmesi, temsil edilmesi, dinleyiciler tarafından tüketimi, toplumsal anlamda müziğin kullanımı vb. yapıları kapsayan araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bir araştırma alanı olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu araştırmalar kapsamında müzik sosyolojisini; toplum tarafından tercih edilen müzik türlerinin neler olduğu, toplumsal sınıflar tarafından hangi müzik türlerinin daha dinlendiği, müzikte cinsiyet ayrımlarının dinlenen müzik tipleri üzerindeki etkileri, konserlerin müzik piyasasına katkıları, müzik endüstrisinin gelişimi, müzik parçalarını seslendiren sanatçıların nitelikleri ve toplumla olan ilişkileri gibi pek çok hususun sorgulandığı yöntemlerle hem sosyoloji alanında katkı sağlayan hem de müziğin gelişimi için adımlar atılan bir alan olarak nitelendirmek mümkündür.

Müzik Sosyolojisinin Tarihsel Seyri Dünyada Müzik Sosyolojisinin Gelişimi

Tarihsel süreç değerlendirildiğinde müziğin tarihinin en az insanlık tarihi kadar eskiye götürülebileceğinin kabul edildiği görülmektedir. Ancak müziğin toplumsal yapısı ile ilgili çalışmaların geçmişi ise bu denli eskiye dayanmamakla birlikte bu konunun oldukça yakın bir dönemde ele alınmaya başlandığını görmek mümkündür. Bu bağlamda müzik sosyolojisinin, sosyoloji biliminin içinde yer alan ancak oldukça yeni bir alt dal olduğundan bahsedilmektedir. Toplumsal anlamda dünya genelinde büyük yankılar uyandıran olaylar nedeniyle sosyoloji, dünya genelinde ihtiyaç duyulan bir bilim olmuştur. Sosyolojiye duyulan ihtiyaç ve bu bilim ile izah edilen toplumsal yapılar/olaylar zaman içinde sanat ve müzik gibi alanların da sosyoloji bilimi içinde değerlendirilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Nitekim sosyoloji biliminin kurucularından kabul edilen Max Weber, XX. yüzyılın başlarından itibaren müzik sosyolojisinin ortaya çıkışı ile ilgili temel kavram ve düşünce biçimlerini ortaya koymuştur. Weber bu konuda kaleme aldığı kitabında müzik aletlerinin üretiminde standart yöntemlerin belirlenmesi başlamış ve pek çok hususu müzik sosyolojisi ile bir arada değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede rasyonelleşme de müzik sosyolojisi ile birlikte ele alınan konular arasındadır. Weber'in müziğin sosyolojisi ile ilgili olarak yaptığı çalışmalar oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Weber tarafından yapılan çalışmalarda müzik analizinde toplumsal sınıflaşma merkezi bir noktaya oturtulmuştur. Bununla birlikte kültürel ve ekonomik alanlar başta olmak üzere iklimsel faktörler bile müzik sosyolojisi içinde yapılan incelemeler kapsamında ele alınan konulardandır (Turley, 2001: 32 – 54).

Müzik sosyolojisinin dünyadaki gelişimi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar içinde günümüze kadar gelmiş en etkili müzik sosyologlarından biri olarak kabul edilen Theodor W. Adorno'nun çalışmalarının diğer çalışmalara göre daha dikkat çekici bir yapıda olduğu görülmektedir. Nitekim Adorno 1944 yılında müzik faaliyetlerinin üretime dönüşmesi ve bu sayede müziğin bir endüstri hâline gelmesine konusuna dikkat çekmiştir. Adorno 1944 yılında Horkheimer ile beraber yaptığı bir çalışmada “kültür endüstrisi” olarak adlandırılan kavramı analiz etmiş ve yapılan analizde müziğin kitleler üzerinde ne denli etkili olduğu, insanların zevk ve beğenilerini ne şekilde yönlendirebildiği hususlarını ortaya koymuştur. Bu ele alınış şekli ile müziğin kitlesel etkilerine değinilmesi bahsedilen

çalışmayı hazırlandığı zamana kadar yapılan çalışmalardan farklı kılmaktadır (Adorno & Horkheimer, 1979: 21-33).

Adorno tarafından yapılan çalışmalarda müzik tipleri, dinleyici tipleri şeklinde yapılan ayrımlar, müzik sosyolojisinde “erken dönem” olarak adlandırılan dönemde meydana gelen çalışmalardan elde edilen sonuçlardır. Erken dönemde çalışmaların ve kavramlaştırmaların ardından XX. yüzyılın ikinci yarısında müzik sosyolojisiyle ilgili yapılan çalışmalarda müziğin toplum ve kültür gibi yapılardan bağımsız şekilde ele alınamayacağına vurgu yapıldığı görülmektedir (Becker, 1997: 27-34).

Türkiye’de ve Dünya’da Müzik Sosyolojisi Alanında Yapılan Çalışmalarda Yer Alan Düşünce Örnekleri

Adem Sağır ve Barış Öztürk tarafından hazırlanan “Sosyolojik Bağlamda Müzik ve Kimlik” başlıklı çalışma, “Müzik, bir sanat biçimi olarak temelde insanın zevklerine ve estetik kaygılarına hitap eder.” cümlesi ile başlar. Yine aynı çalışma; müziğin, toplumsal tutumların ve uygulamaların önemli bir yansıması olarak ortaya çıktığını, toplumsal bir kimlik olarak bireylerin davranışlarına yansıdığını, kültürel birikimi yansıttığını, estetik kaygıları da içinde barındırdığını, toplumsal yapıların değerler bütününe göre farklı biçimlerde ortaya çıkarak kişilerin kendilerini ifade ettiklerini söylemekte ve sonuçta çok önemli bir sosyal araç olduğu yönünde değerlendirme yapmaktadır. Sosyal yapılar, müzik tarzını, bireylerin müzik seçimlerini doğrudan etkilemektedir (2015: 28-35). Buradan çıkışla müzik için, içinde sosyal yapıların yansıma bulduğu sosyolojik tanımlama alanının önemli değerleri arasında yer aldığını söyleyebiliriz.

Sağır ve Öztürk’ün makalesinde açıkça belirttiklerine göre müzik, oluştuğu toplumun kültürel birikimini, değerlerini, anlayışını bir başka ifadeyle sosyal dokuyu yansıtmaktadır. Bu yansıma, aynı sosyal dokunun katmalarında farklılıklar gösterebilir. Sonuçta müziğin, bir sosyal yapının yüzlerce ya da binlerce yıllık birikiminden ve bir müzik üreticisinin bu birikimden süzdüğü kişisel değerler içinden ortaya çıktığı yönünde bir değerlendirme yapabiliriz (2015: 78-86).

Resim 1. Bedri Rahmi Eyüpoğlu

Kaynak: (www.ozgunresimler.com)

Recep Cengiz ise “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Müzik (Tokat Örneği)” adlı çalışmasında, kültürel alanın temel unsurlarının önde gelenlerinden biri olan müziğin, sosyal yapının kahramanlık, nefret, aşk, umut gibi unsurlarını dile getirdiği ve paylaştığını belirtmektedir. Tabii bu konu başlıklarına eleştiri, tasavvuf, hiciv, sağlık, eğlence gibi diğerlerini de ilave edebiliriz. Bu konuların, farklı bölge ya da yöreye göre değişiklik gösterdiği de ifade edilmektedir. Yine aynı makalede “Müzik, toplumsal yapının bir ürünü olarak çok faktörlü sosyolojik bir olgu olarak doğar, gelişir ve dinlenir.” ifadesi de yer almaktadır (2011: 111-119). Bu açıklamaların da açıkça gösterdiği gibi, yörelerin sosyolojik özellikleri ve dinamiklerine göre farklılık gösteren müzik, toplumsal yaşamın ya da sosyal dokunun aynası olarak görülebilir.

Türkiye özelinde, geleneksel Türk müziği, Neolitik Çağ’dan bugüne değin Anadolu’da yaşamış bütün uygarlıkların kültürel değerlerini; makamlarında, ritimlerinde, enstrümanlarında içselleştirerek etki alanını belirleyen bir form kazanmıştır. Geleneksel Türk müziği, zenginliği ve çeşitliliği ile tüm dünyada ender görülen bulunduğu coğrafyayı ülke sınırlarını aşan şekilde kuşatıcı bir yapıdadır. Geleneksel müzikler, bir yörenin yerleşik insanları tarafından üretilen, o yörenin sosyal dokusu içinde severek söylenen ve çalınan, bölge insanının ortak yapıtı haline gelen ve kulaktan kulağa aktarılarak yaşatılıp günümüze kadar ulaşan müziklerdir. Müzik üreticisi, yaşadığı/bulduğu yerin öne çıkan değerlerini kendi anlayışı ya da ustasından elde ettiği yöntemlerle saza ve söze dökerek çevresiyle paylaşır. Bu paylaşımlar, oluştuğu çevrenin birikimi,

anlayışı, sosyal dokuyu yansıtır. Bu müzikler; kültürlerin, sosyolojik yapının ve olayların izlerini taşır ve yaratıcılarının adları çoğunlukla belirsizdir. Bir başka ifadeyle müzik, doğrudan sosyolojik yapıyı yansıtır (Elbaş, 2011: 98-104).

Resim 2. George Simmel (1858 – 1918)

Kaynak: (www.e-skop.com)

Şu ana kadar yapılan değerlendirmeler, Bilen Işıқтаş tarafından yazılan “Sosyomüzikoloji Evreninde Tarihsel Perspektifler ve Georg Simmel” başlıklı makalede farklı açıdan irdelenmiştir. Makale “Alman Sosyolog Simmel’in (1858-1918) müzik üzerine yaratmış olduğu sosyolojik düşünceye, kavramsal alanlara toplumsal düzlemde ve etkileşimde işaret etmek, müzik sosyolojisinin toplumsal yapıyı ve değişmeyi anlatmakta müziksel söylem ile nasıl okunabildiğinin örnekleri sunulmakta” cümlesi ile başlamaktadır. Müziğin, sosyal yapı ile çok güçlü bağları olduğu burada net bir şekilde ifade edilmektedir. Makalenin devamında “Kendi içinde üretildiği koşulların bir ürünü olan müzik, ona katkı sağlayan yardımcı bilimler ile birlikte müzikolojiye ışık tutar. Müzik üzerine düşünürken ya da onu kompozisyon açısından analiz ederken aynı zamanda müziğin sosyal bir dili olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Bu dille birlikte müzik kendi sahnesinde seyirci değil, aktör olarak yer alır. Müzikte sesler arasındaki ilişkilerde de karşımıza çıkar. Uzmanlaşmış müzikolojik yaklaşımlar, teknik anlamın ötesinde sosyokültürel eğilim taşır. Bir bilim dalı olarak sosyo müzikoloji nitelemesiyle müzikteki geleneksel kalıp ve kurumları ses üzerinde

tartışmaya açan, özgürlüğü ve en kutsal değer sayma gayesiyle yeninin söylemini sosyoloji perspektifiyle açıklanabilir, ses ve söz arasındaki kuramsal ilişki Simmel’in özelinde Weber, Lukács, Adorno gibi sosyolog ve düşünürlerin görüşleriyle karşılaştırmalı olarak inceleyebilir” açıklaması yer almaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse müzik, gerek teknik yapılanması ve gerekse onu ifade eden sözleri ile birlikte sosyal dokunun ifadesi olarak ortaya çıktığı net bir şekilde açıklanmaktadır (Işıktaş, 2017: 71-86).

Işıktaş yine aynı makalesinde, müzikoloji ve etnomüzikoloji kavramlarına dikkat çekerek müzik ve sosyal yapı ilişkilerini açıklamaya çalışmaktadır. Burada 1998 yılında “etnomüzikoloji” terimi için Amerika Birleşik Devletleri Etnomüzikoloji Derneği tarafından “sosyomüzikoloji” önerilmiş ise de genel bir kabul sağlanamamış ve benimsenmemiş olduğu yönünde bir açıklama da yer alır. Daha çok sosyologlar tarafından benimsenen bu görüş te, müziğin sosyal yapının önde gelen bir değeri olduğunu çok açıkça göstermektedir. Aynı makalede müzik sosyolojisinin; sosyoloji disiplinlerinin müzikoloji ile birleşerek, müziğin ekonomik, kültürel, tarihsel ve antropolojik yönlerini analiz ettiği iddia edilmektedir. Işıktaş, çalışmalarında müziğin sosyolojik yapı içindeki etkileşimleri inceleyen etnomüzikoloji, folklor ve müzik sosyolojisi gibi iki disiplinin ince farklılıklara rağmen araştırma alanları ve yöntemleri açısından ortak paydaları olduğuna da değinmektedir. Sosyal yapıda ortaya çıkan müzik kültürü ile ilgili olarak Banu Mustan Dönmez (2015), günümüzde etnomüzikoloji disiplininin, adıyla paralel bir biçimde yalnızca etnik topluluklar üzerine çalışmadığına değinmektedir. Ancak kent toplumundaki görece küçük ölçekli toplulukların da disiplinler olarak etnomüzikolojinin araştırma alanına girmesi nedeniyle, müziğe dair sosyolojik yaklaşımların yine etnomüzikoloji alt disiplinine ait olduğunu belirtmektedir. Müziğe sosyolojik yaklaşım, bir anlamda toplumsal olguların, toplumsal yapının ve toplumsal sorunların ipuçlarını müzik pratiklerinde aramak demektir. Sosyoloji nasıl moderniteye ve post moderniteye ait yeni sorun ve durumlarla ilgileniyorsa, etnomüzikolojinin bir yönü de modern topluma ait yeni müziksel olguları ele alır. Başka bir deyişle etnomüzikolojinin önemli bir kısmı, post-endüstri toplumu ve modernite döneminin müziksel olgularıyla daha fazla ilgilenme eğilimindedir” (2017: 55-62).

Işıktaş’ın yaptığı değerlendirmelere ampirik örneklemeler yaparak açıklık getirilebilir. Özellikle etnomüzikoloji ışığında ele alınacak bazı örnekler, konunun daha da anlaşılır olmasında yararlı

olabilir. Örneğin anonim bir halk türküsünde yer alan “Çarşamba’yı sel aldı” ifadesi, sosyal bir olayın müzikle anlatılmasından başka bir şey değildir. Çarşamba yerleşimindeki bir sel felaketi sonunda yaşanan acı, müzikle ifade bulmuştur. Geleneksel müzik üreticisinin müzik yapabilmesi için tahmin yürütmesi değil acıyı tüm benliğiyle hissetmesi gerekir. Aksi halde sosyolojik bir anlam ifade etmeyen ve de uydurularak üretilen ya da ortaya çıkarılan müzik, toplumda kalıcı bir değer olarak kalamamakta ve zaman içinde kaybolup gitmektedir. Bu durum, yaşanan pratiklerden de çok net görülmektedir. Konuya daha birçok farklı örnek vermek gerekirse, Çanakkale Savaşı yaşanmasaydı “Hey Onbeşli”, geçim derdi ile memleketini terk edip İstanbul’da çalışmaya gelen adama yakılan “Yârim İstanbul’u mesken mi tuttun?”, ağanın kızına âşık olan adamın dramı yaşanmasa “Hekimoğlu”, I. Dünya Savaşı yaşanmasa “Yemen” gibi türküler üretilemez ve kültürel birer değer olarak günümüze kadar ulaşamazlardı. Bunlar ve daha yüzlerce türkü, yaşanmış sosyolojik olaylar sonunda ortaya çıkan birikimi müzik yoluyla ifade edebilmek için üretilmişlerdir.

Resim 3. Prof. Charles Keil (Sosyomüzikolog)

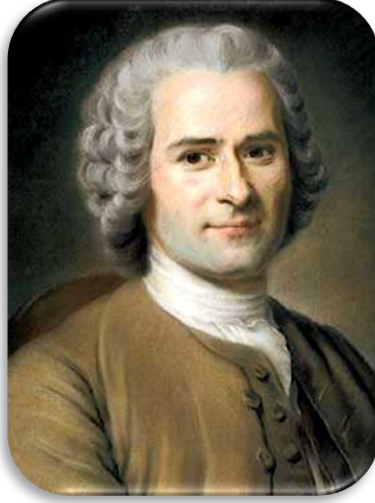
Kaynak: (<https://www.geidai.ac.jp/>)

Işıктаş, makalesinde; sosyoloji kavramı müziksel gözlemini, ısrarla toplumsal olgular üzerinden vurguladığını ve toplumdaki davranışlar ve etkileşimler üzerine yoğunlaşarak yaptığını ifade eder.

Aynı zamanda müziğin, bir meta karakteri olarak taşıma özelliği ve değişim değeri olduğunu belirterek, sanayileşme sürecindeki toplumların müziksel olguları üzerinde de etkili olduğunu ve konunun müzik sosyolojisi alanına girdiğini de açıklar. Aynı makalede Charle Keil'in (1998) "müzik sosyolojisi; müzik aktiviteleri, sosyalleşme, ütopyik bir arzu ve hayal gücünü birleştiren bir ifade olması nedeniyle eskiye dönüktür. Müzik sosyolojisi, hem sosyolojinin müzikle ilgilenen akademik alt kolu ve hem de müzikolojinin müziksel davranışın toplumsal yönlerini ve müziğin toplum içindeki toplum içindeki rolünü inceleyen alt koludur. Müziğin toplumsal işlevleri ve göndermelerinin toplumsal şartlanmalardan ileri geldiği ve müziğin kültürel değişime katkı sağlamasında önemli bir yer tuttuğunu ifade edebiliriz. Müzik; siyaset, din, gündemdeki olaylar ve popüler kültür gibi toplumun pek çok yönünü etkiler ve yansıtır. Bu nedenle müzik sosyolojisi, müzik ve onu yaratan, icra eden ve kullanan insanlar arasındaki ilişkiler üzerine eğilen bir disiplindir" ifadesine yer verilmektedir. Müzik, kendi dilinde hızla yayılır, bireyler üzerinde sosyolojik motivasyon sağlar ve toplumsal alanın dahi dışına çıkabilir. Tüm sanat dalları içinde toplum tarafından en fazla kabul gören, etkileyici olan, zamana ve mekâna karşı dayanabilen ve sonuçta kalıcı olan müzik sanatıdır.

Yine aynı makalede ses kayıt ve yayın sistemlerindeki teknolojik gelişimin, müziğin sosyalleşmesi ve gelişimine önemli katkı yaptığı da ayrıca vurgulanmıştır. Ayrıca batı dünyasında yaşanan ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimlerin, sanatın renklenip, çeşitlenmesinde çok önemli etki yaptığı, müziğin de son birkaç yüzyıl içinde bu gelişimlerin ışığında çok renkli ve çeşitliliğe kavuştuğu vurgulanmıştır. Dünyanın başka yerlerinde bu çeşitliliğe ve gelişime rastlanmamıştır. Bu gelişim, müziğin temel taşları çalgıların da gelişip, çeşitlenmesine neden olmuştur. Ses kayıt ve yayın sistemlerinin de gelişimiyle müzik, giderek artan bir oranda kitlelerle çok daha fazla buluşmaya başlamış ve buna bağlı olarak da müziğe duyulan sevgide de çok büyük artış olmuştur. İnsanoğlu günümüzde, cep telefonu üzerinden tek bir tuş ile istenilen müziğe ulaşabilme imkânı kazanmıştır. Bu durum, insanları daha fazla müzik ile buluşabilmesini sağlayarak, müziğin sosyalleşmesi açısından oldukça önemli katkı sağlamıştır (2017: 121-133).

Resim 4. Jean Jacques Rousseau

Kaynak: (www.t2.gstatic.com)

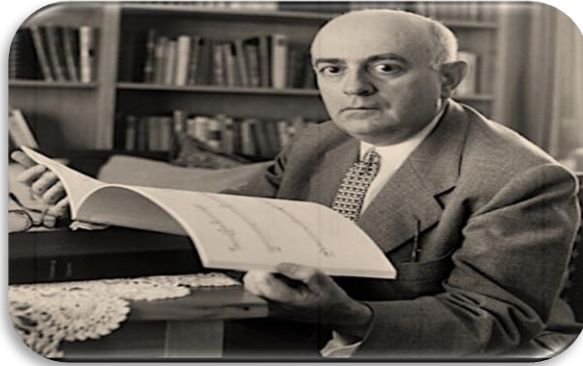
Işıктаş, aynı makalesinde aydınlanma çağıının önde gelen temsilcilerinden Jean-Jacques Rousseau'nun (1712-1778) bir açıklamasına yer vermiştir. Buna göre Rousseau'nun dillerin kökenini, müzikte ve doğanın çılgılığında aradığı ifade edilir. Burada Rousseau "... ahenk ve tek tek sesler hecelerle doğar, güçlü duygulanım bütün organları konuşturur ve insanın sesini onların bütün görkemiyle donatır; böylece şiirlerin, şarkıların ve sözün ortak kökeni olur. ... Ritmin yinelenen ve ölçülü dönüşleri, vurgulardaki melodi ton değişimleri, dille birlikte şiiri ve müziği doğurmuştur" demektedir. Rousseau'dan yaklaşık bir yüz yıl sonra bu kez Simmel, yine benzer görüşlere yer vererek, bir algı sanatı olan müziğin ise belirli ölçüde daha yüksek bir farklılaşmış kültür olarak ondan sonra yer aldığını dile getirmektedir (2017: 128-136).

Işıктаş'ın makalesinin sonuç bölümü, "müzik sosyolojisinin öncüleri Simmel, Weber, Lukacs ve Adorno ve diğer sosyologlar ile çeşitli düşünürlerin müziğe toplumsal bir işlev yükledikleri anlaşılmaktadır" ifadesi ile başlamaktadır. Müziğin toplumsal davranış biçimleri, ses üretim sistemleri, sosyolojik etkinlik alanları ve tarihsel süreci burada açıklanmaya çalışılmıştır. Müziğin şekillenmesi ve sosyolojisi, toplumsal süreçlerin oluşum, gelişim ve sonucuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Müzik, sosyal yaşam süreci içindeki karşılıklı etkileşimlere göre üretici ve tüketicisini oluşturur. Müzik

eserini yaşamsal bir ifade olarak nitelendiren Simmel, bir müzik formu yaratıldıktan sonra hayatın merkezinde yer alır diye ifade etmektedir. Simmel ayrıca müziğin özünü, ilişkiler ağının içinde bulmak gerektiğini söylemektedir. Özetle müzik için, “... müzik, sosyal yapı içinden ortaya çıkar” açıklamasını yapmaktadır (2017: 132-144).

Birekul, bir çalışmasında “Avrupa’da XVII. yüzyıldan başlayarak gelişen süreç içinde sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamda önemli değişiklikler olduğunu belirterek modernitenin giderek tüm dünyayı etkilediği ifade etmektedir (2015:). Birekul, bu gelişime bağlı olarak kültür ve sanat alanının düşünürlerinin de bundan etkilenmesinin kaçınılmaz olduğunu ve başta T.W. Adorno ile P. Sorokin olmak üzere bazı düşünürlerin, konuya yaklaşımlarının son derece önemli olduğunu da açıklar. Burada Adorno’nun kültürel yapının endüstriyel bir kavram haline gelmesi ve bu oluşum içinde müziğinde kültürel bir yaklaşım olmaktan öte piyasa şartları içinde alınıp satılan bir ürün ya da meta olma yönünde evrildiği şeklinde düşüncelerini belirtmektedir. Burada, binlerce yıllık süreç içinde oluşup gelişerek günümüze kadar gelen müzik kavramı, son yüzyıllarda kültür ya da sanat alanının bir ögesi olmanın dışına taşarak ticari bir ürün haline dönüştüğü açık bir şekilde ifade edilmektedir. Özet olarak Adorno, ticari bir ürün haline gelen müziğin ve de kültürün iktidarlar tarafından bir yönelim aracı olarak kullanıldığını da açıklar. Özellikle son yüzyıllarda büyük atılım yapan ve sosyal yaşamın merkezi haline dönüşen kapitalizm kavramı, bu oluşumun ortaya çıkmasında en önemli gerekçedir.

Resim 5. Theodor Ludwig Wiesengrund – Adorno (1903 – 1969)

Kaynak: (kitap.ykykultur.com.tr)

II. Dünya Savaşı sırasında Amerika'ya sürgün edilen sosyoloji ve felsefe profesörü Theodor W. Adorno (1903-1969), Frankfurt Okulu aracılığı ile kültür endüstrisi üzerine oldukça geniş araştırma ve değerlendirmeler yapmıştır. Bir kompozitör, müzikolog ve toplum bilimci olarak Adorno, "... müziğin ilk göze çarpan özelliği, kendi yapısı ve dinamikleri içinde kendi çelişki ve çatışmalarını temsil etmesidir. Müzik, kendi formlarında toplumsal çatışmaların gücüne ve bunların giderilmesi yönüne biçim verme görevini ne denli güçlü biçimde yerine getirebilirse, kendi dinamiklerini ve sosyal sorunları o denli dile getirir ve toplumsal değişime katkı yapar" demektedir. Adorno daha sonraları (...müzik, çaresiz bir dehşet içindeki toplumun karşısında küstahça ve bilgiden uzak olmamalıdır. Toplumsal sorunlar, müziğin içinde, tekniğinin en içsel hücrelerinde yer alır. Müziğin, kendi biçimsel yasalarına göre toplumsal bir işlemi olacaktır. Bir sanat olarak müziğin görevi, bu bakımdan sosyolojik kuramlar ile aynı olacaktır" şeklinde açıklamalar yapar. Tüm bu açıklamalar, müziğin yapısının, sorunlarının, sosyal yapı ile doğru orantılı olarak benzer olduğunu göstermektedir (Oskay, 1995: 38 – 46).

Adorno'nun görüşlerini kısaca özetleyebiliriz:

1. XIX. yüzyılda bir anlamda "pre-kapitalist" dönemde, özgürce müzik yapabilme olanaklarının hala var olabildiği ya da son dönemlerini yaşadığı söylenebilir. Radyo, televizyon ve ses kayıt-yayın sistemlerinin gelişimi ile müzik üretiminin, en küçük bireysel ya da aile içi üretimi dahi sistemin hükmü altına alınmıştır. Müzik artık maddi gücü elinde tutanın isteği doğrultusunda evrilerek kendine yol bulmuş ve şekillenmiştir.
2. Müzik basit dolaysız kullanım biçiminden ayrıldıkça kendi yabancılaşmasını yaşamış ve insandan soyutlanma sürecine girmiştir.
3. Müzik üretimi kapitalist toplum tarafından özümzendikten sonra akılcı (rasyonel) bir tarzda farklılaşmıştır. İnsanın en ilkel davranış biçimleri içinden dolaysız olarak üreyen müzik, ortadan kalkmıştır. Bu nedenle müzik günümüzde, yaşadığımız toplumun çelişkilerini yansıtmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse bilimin, tekniğin ve aklın etkisiyle gelişim göstererek farklılaşan müzik, toplumun geniş kesimlerinden yani insandan uzaklaşmıştır.
4. Müzik, ses kayıt ve yayın sistemlerinin üretiminden önce, çoğunlukla küçük bazen de büyük gruplar halinde çalınır

dinlenebiliyordu. Müziğin insanlarla buluşması kapitalizm öncesinde bir tür lonca sistemi içinde olabiliyordu. Müzik bu gruplar içinde kendi tarzlarını oluşturacak şekilde icra edilebiliyordu. Bölgelerde kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bir tarz meydana geliyordu. İcracıların gelenekleri, müzisyen loncalarının yaşamsal olanakları bu yeni dönemde serbest rekabet karşısında ufalanıp parçalanıyordu.

5. Müzik artık, toplumdaki egemenlik yapısının ihtiyaçlarını karşılamakta ve sosyal yaşamın sürmesini sağlamaktadır. Bunu yaparken sosyal yaşamdaki çelişki ve çatışmaları öne çıkarmakta ya da görünür kılmaktadır.
6. Adorno, yabancılaşma sorunu üzerinde durur ve buna karşı geleneksel müziğe yönelimden söz eder. Bir zamanlar Mozart'ın ve daha sonraları ise Offenbach ve Johann Strauss gibi geleneksel müzikten yola çıkarak opera ya da operetler bestelemenin günümüzde mümkün olmadığını altını çizer. Günümüzde piyasa koşullarının oluşturduğu şartlar gereği artık bir geleneksel müzikten söz etmek olası değildir (Oskay, 1995: 47-54).

Sonuçta Adorno, tüm açıklamaları ile müzik ve sosyal yaşam arasındaki güçlü bağların gerekçe ve niteliklerini derinlemesine analiz ederek, açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca günümüzde müzik üreticilerinin yönlenebileceği bir geleneksel müziğin artık kalmadığını da belirtir. Sosyal yaşamın ortaya çıkardığı temaların müzik üretimine, pozitif yönde etki ettiği gibi sosyal yaşam da kendi dinamikleri içinden meydana getirdiği şartlar gereği müziğin geleneksel yapısını ortadan kaldırmış olduğunu ifade eder.

Müzik sanatı üzerine görüş oluşturan uzmanların bazıları, müziğin önünde kendine özgü çelişkili bir durum olduğunu ve hem akla, bilgiye dayalı gerçekçi bir donanımda olmasını hem de müzik olmasını istemekteyiz demektedirler. Günümüzde müzik üreticileri ve dinleyicilerin birbirlerinden öğrenmeleri gereken birçok unsur olduğunu da belirtirler. Müzik üreticileri tamamen içe dönük ve soyut bir yaklaşım içinde olamazlar, müzik tekniklerinin kullanımının içerikle bağlantılı olduğunu artık kavramalıdır. Dinleyiciler ise müzik dinlemenin tarihsel değişim geçirdiğini bilmelidirler. Tek yönlü kolay anlaşılır ve kolay elde edilebilir davranış içinde olmak müzik sanatını olumsuz etkiler. Müzik, dinleyenin hemen mırıldanabileceği, ıslıkla yineleyebileceği basit parçalardan ibaret değildir. Bach, Mozart, Beethoven müzikleri kolay anlaşılır değildir. Oysa bu

müzikler sanatın en tepesinde yer alırlar. Sanata ya da müziğin derinliklerine ulaşabilmek için emek gerekir (Onay, 2006: 33 – 42).

Resim 6. Rutland Boughton (1878 – 1960), (Besteci, Orkestra Şefi),

Kaynak: (www.artuk.org)

Rutland Boughton “Müzik Bilimi ve Sanatı” başlıklı makalesinde “...Müziğin de, diğer sanatlar gibi iki yönü vardır. Duygusal anlatımın ve iletişimin dilidir; ayrıca güzellik denilen şeyin ses-görünümleriyle açığa vurulduğu bir hünerdir. Güzellik düşüncesi, insandan insana ve çağdan çağa farklılık gösterir. Müzik ile gürültü arasında düzenli hava dalgalarıyla düzensiz hava dalgaları arasındaki gibi bir fark vardır. Duygunun anlatımında müzikal sesin akustik temeli matematiksel yasalar ile birleştiğinde müzikal ses, sanat haline gelir. Müziği var eden yaşamsal bir dürtüdür. Onun gelişimine hükmeden ve az sayıda eserin doğrudan bir duygusal anlam taşıdığı çağın ötesine geçerek süreklilik (ölümsüzlük) kazanmalarını sağlayan yasalar, güzellik dediğimiz niteliği oluşturur” şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Boughton, müziği sanatsal boyuta taşıyanın onun oluşturan yasalar olduğunu vurgular. Bu yasalardan uzak olan geleneksel müzik üzerine de önemli açıklamalar yapar. “Geleneksel müzik, bilinçli bir sanat olmamasına karşın kesinlikle müzikaldir. Geleneksel kavalı, geleneksel kemane belirli bir ustalık ile çalınıyordu. Ancak bu durum, müzikal bir ustalıktan çok kaval ve kemane çalmaya dönük ustalıktır. Duyguları dışarı vurmaya amacıyla içgüdüsel bir dürtü sonucu ortaya çıkan ve müziğin ilk örnekleri olan geleneksel müzik, başlangıç evresinde bilinen yasalara ya da kurallara göre üretilmiyordu. Ancak

daha sonraları bu dogmatik gelenek, onun korunmasına yardım etti ve gelişiminde etkili oldu. Sözlü geleneksel müziğinde, belli bir dereceye kadar bilinçli bir anlatım olduğu söylenebilir. Fakat ritim, melodi ve ara sıra görülen armoni içgüdüselidir. Müzik eski çağlarda olasılıkla onu üretenin gereksinimlerini karşılıyordu. İnsanoğlu yerleşik düzene geçtikten sonra müzik ve onun temel taşları çağlarda da önemli gelişmeler oldu” (Onay, 2006: 41-48).

Resim 7. Dmitri Şostakoviç (1906 – 1975) (Besteci)

Kaynak: (www.dr.com.tr)

Dmitri Şostakoviç'in “ben müzisyenim, yani; ben yerkürenin bütün halklarına hitap eden ortak bir dile sahip bir sanatın biçimlerini temsil ediyorum. Müzik dili, herkese her zaman ortak bir dil olarak kalacaktır” sözleri müziğin ne denli uluslararası sosyal bir güç olduğunun çok açık ve güzel bir ifadesidir. Yine Şostakoviç, “Çaykovski, Glinka, Mozart, Verdi ve Musorgski gibi bestecilerin operaları, ateşi insan zihninden hiçbir zaman sönmeyen hümanizmin ölümsüz düşüncelerinin izlerini taşır. Özgür insanın kardeşçe birliği, Beethoven tarafından 9. Senfonide üstün bir deha ile sembolize edilmiştir” demektedir (Onay, 2006: 41). Tüm bu açıklamalar müzik ile sosyal yapı arasındaki bağların ne denli güçlü olduğunun açık ifadeleridir. Sosyal yapı ve müzik birbirlerini etkileyerek gelişimlerini sürdürmektedir.

Tüm bu tespitler ışığında müziğin günümüzdeki sosyal yapılarda, özellikle de modern yaşamdaki yansımalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz. Popüler ya da sanatsal yaklaşımlar ile üretilen müzik,

etkileşim içinde olunan tüm uluslararası alanı kapsar. Günümüz modern toplumlarının müzikal yansımaları, eğitim ile elde edilen birikim kullanılarak ya da çoğunlukla ciddi bir müzik eğitime gerek duyulmadan çok çeşitli kolay ulaşılabilir iletişim araçları kanalıyla ortaya çıkar. Müzik üreticisi, yaşadığı toplumun ve dönemin benimsenerek öne çıkardığı değerleri arasından bağ kurduğu konuları işler ve sunar. Aynı toplum içinde dahi müzik üreticileri, farklı bir birikim elde edebilir ve aynı konuları çok farklı yorumlayabilirler. Kırdan ya da kentte yaşayan müzik üreticileri; yaşadıkları çevrenin dinamikleri içindeki toplumsal olayları, bireysel ilişkileri, uyumsuz ve değişik bir bakış açısı ile işleyebilirler. Aştan, felaketlerden, acıdan, sevinçten çok farklı etkilenebilirler ve çok farklı sonuçlar çıkarabilirler. Bu farklılık, her kültürel katmanın kendi anlayışı ya da donanımındaki büyük çelişkilerden doğar. Bir müzik üreticisinin kültürel birikimi ile ortaya koyduğu müzik ürünü arasında doğrudan ve oldukça güçlü bir bağ vardır. Bir toplumun müzikal nabzı, bu bağ içinden atar. Kısaca ifade etmek gerekirse ortaya çıkan müzik ürünü, oluştuğu yerin ve oluşturanın kültürel birikimini yansıtır.

Küreselleşme yerel kimlikleri doğrudan etkilemekte, toplumlar kendilerini sorgulayıp analiz etmekte ve böylece bir değişim, dönüşüm içine girerek yeniden yapılanmaya çalışmaktadırlar. Sınırların ortadan kalkması, hedeflerde ve ortak paydalarda buluşmalar, daha benzer alanlarda insanların kendilerini ifade etmelerini sağlamaya başlamıştır. Giderek artan bir ivmeyle ortaya çıkan bu durum, çok daha yüksek oranda bir benzeşmeye de yol açmakta ve müzikal farklılıkları da ortadan kaldırmaktadır. Küreselleşme ile ortaya çıkan benzeşme ve aynı bireylerin kendi alanlarında yerel kimliklerine tutunma çabaları, çelişik bir durum da ortaya çıkarmaktadır. Ancak tüm bunlara karşın yaşanmakta olan kaotik yapı içinde bireyler, müzik üreterek ya da dinleyerek kendilerini ifade etmeye çalışmaktadırlar. Ortaya çıkan yeni ve farklı müzikler, yeni ve farklı sosyal yapıların oluşmasına neden olabilmektedir. Biraz daha ileri gidersek toplumsal yapı ile uyumlu sosyal doku ile toplum dışı ya da uyumsuz sosyal dokuların oluştuğunu görebiliriz. Bu iki yapı, kendi içinde de çok daha farklı yapılara bölündüğü de aşıkardır. İkinci kategoride yer alan toplum dışı olarak ifade edilen kesim, müzikleri ile modern yaşama karşı direnişi sağlamaya çalıştıkları yönünde bir yorum da yapılabilir. Özellikle sosyo-ekonomik yaşamın zorlukları, müzik yoluyla aşılmaya ve rahatlamaya çalışılma yönünde bir çabanın oluşmasına da neden olmaktadır. Günümüzde yaşanmakta olan küreselleşmenin, bir direniş

kültürünü de ortaya çıkardığını ve müziğin de bu anlayışın bir sembolü olduğunu söyleyebiliriz. Müzik, modern dünyanın ortaya çıkardığı sosyolojik yapıda önemli bir işlev gördüğü yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

İlk insandan başlayarak seslerin insan hayatında önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Bu husus özellikle insanlar arası iletişimde kendini göstermektedir. Nitekim “konuşma” olarak nitelendirilen iletişim faaliyetinde de temel unsur seslerdir. Ancak insanın zaman içinde, fizyolojik özelliklerine uygun olarak, sesleri farklı melodilerle kullandığı gözlenmiştir. Bu durum dünyaya gelen bebeğin belirli bir melodiyle ağlamasından başlayıp canı yanan bir insanın çıkardığı iniltilere varıncaya kadar kendini insana dair her alanda göstermektedir. İnsanların acılarını melodilerle anlatması, keyifli olduklarında ya da üzüldüklerinde belirli şekilde mırıldanmaları da müziğin insan yaşamındaki yerini göstermesi açısından önemlidir. Bunlarla ek olarak edebiyat tarihi incelendiği zaman sözlü kültürel aktarımın ya da sözlü edebiyatın kimi yerlerde melodik şekilde ilerlediği görülmektedir. Bu bağlamda insan için müziğin, var oluştan gelen bir zorunluluk ya da insanın ayrılmaz bir parçası olduğu söylenebilir.

İnsanlık tarihi ile eşit bir tarihe sahip olduğunu söyleyebileceğimiz müzik geçmişinin, insanla bu denli iç içe olması ve kadim bir yapıya sahip olmasına rağmen XX. yüzyıla kadar insan üzerindeki etkisi açısından çok da ele alınmayan bir olgu olduğu da görülmektedir. Nitekim müziğin insan ve toplum üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmalar ilk olarak XX. yüzyılda ciddi anlamda ifade edilmeye başlanmış ve müziğin sosyolojik bir yönü olduğuna dair vurgular yapılmıştır. Ancak bu hususun gelinen yüzyıldan ziyade bu yüzyılda yaşanan olaylarla birlikte ele alınmasının daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz.

Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada siyasi, ekonomik, sosyal yapılarda oldukça hızlı bir değişim görülmektedir. Görülen bu değişimler pek çok alanı etkilemiş ve bu alanlar içinde müzik de artık toplumsal bir olgu olarak değerlendirilerek sosyoloji biliminin içinde müzik sosyolojisi olarak yer almaya başlamıştır. Bu yeni yapı toplumların müzik kültürü ile ilgili olarak yapılan sosyolojik analizleri, kültürel değerlendirmeleri,

toplumların müzik tercihlerini incelemekle birlikte göç, cinsiyet, aile vb. pek çok yapıda da yaşanan değişimlerin neler olduğunu ortaya koyma amacını taşımaktadır. Yapılan araştırmalar hem bahsedilen yapıların müzik üzerindeki etkilerini hem de müziğin bu yapılar üzerindeki etkilerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Kuşkusuz, toplumun müzik ile olan teması; toplumsal değişimin, kültür bozumunun, kültürleşmenin veya yeni sosyal yapıların ortaya çıkışının ipuçlarını sosyolojik bakış açısının derinlemesine incelemesine sunmaktadır.

Müzik sosyolojisi Türkiye açısından değerlendirildiğinde, dünya genelinde üzerinde durulan konuların genel manada Türkiye açısından da geçerli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda incelenen temel yapılar aynı olsa da Türkiye’de Anadolu Rock ve Arabesk olarak adlandırılan müzik türlerinin farklılıkları açısından dikkat çekmektedir. Türkiye’de görülen bu farklılık esasında müzik sosyolojisinin var olma sebeplerini aydınlatan bir husus olarak görülmelidir. Nitekim Türk veya Anadolu topraklarına has olan müzik türlerinin ortaya çıkması toplumların müzikle iç içe olduğu ve müziğin de toplumdan ne derece etkilendiğinin en büyük göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Müzik sosyolojisinin ortaya çıkışı bu alanda yapılan çalışmalar toplumsal etkiler vb. açıdan değerlendirildiğinde oldukça faydalı sonuçlar ortaya koyan bir bilim alanı olarak görülebilir. Bununla birlikte bu alanı geliştirebilme amacıyla Türkiye açısından Anadolu coğrafyasında kaybolmaya yüz tutan müzik türlerinin tespit edilmesi, enstrümanların bulunması ve toplumların bunları hangi amaçlarla hangi dönemlerde kullandıklarına dair çalışmaların yapılması bu bilim dalının geliştirilebilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Ayrıca bu konuda yapılacak olan çalışmalarla elde edilecek veriler yalnızca müzik ve toplum ilişkisini ortaya koyma açısından değil, Türk toplumunun tarihsel süreçteki serüveninin önemli bir kısmını aydınlatması açısından değerlendirildiğinde konunun ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu anlamak mümkün olacaktır. Bu noktada müzik sosyolojisi açısından Türk toplumunun büyük bir önemi olduğunu vurgulamakta da yarar vardır. Nitekim oldukça köklü bir geçmişe sahip olan ve pek çok coğrafyada hakimiyet süren Türklerin müzik anlamında hangi aşamalardan geçtiğinin anlaşılması dünya müzik kültürüne Türklerin etkisinin ortaya konulabilmesi ve Türklerin müzikten ne derece etkilendiğinin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (1979). *Dialectics of Enlightenment*, Londra: Verso.
- Becker, H. (1997). *Art Worlds*, Berkeley: University of California.
- Birekul, M. (2015). *Popüler Kültür ve Müzikte Anlamın Kaybı*, Akademik İncelemeler Dergisi, 10 (1), 155 – 180.
- Cengiz, R. (2011). *Sosyolojik Bir Olgu Olarak Müzik (Tokat Örneği)*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (18).
- Elbaş, O. (2011). *Türkiye’de Müzik Kültürü*, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Işıктаş, B. (2017). *Müzik Sosyolojisi (Sosyomüzikoloji) Evreninde Tarihsel Perspektifler ve Georg Simmel*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 38 (1) , 31-65
- Onay, Y. (2006). *Müzik Üzerine Tartışmalar*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Oskay, Ü. (1995). *Müzik ve Yabancılaşma (Aristo, Huizinga ve Adorno Açısından Bir Ön Çalışma)*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sağır, A. ve Öztürk, B. (2015). *Sosyolojik Bağlamda Müzik ve Kimlik: Karabük Üniversitesi Örneği*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2).
- Turley, A. C. (2001). *Max Weber And The Sociology of Music*, Sociological Forum, 16 (4).
- <https://ozgunresimler.com/sanat/bedri-rahmi-eyuboglu-resimleri/>
Erişim Tarihi: 27.11.2020
- <https://www.e-skop.com/skopbulten/simmelin-toplum-kuraminda-ve-edward-hopperin-resimlerinde-kent-tasavvuru/3625> Erişim Tarihi: 27.11.2020
- <https://www.geidai.ac.jp/labs/koizumi/english/award.html> Erişim Tarihi: 27.11.2020
- https://t2.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTeyumwcEiXk3AZZnQRlhVAqzJCyEH2osNBCN5V8lqRo0egs2_BskxiNVYe8gm
Erişim Tarihi: 27.11.2020
- <https://kitap.ykykultur.com.tr/yazarlar/theodor-w-adorno> Erişim Tarihi: 27.11.2020

<https://artuk.org/discover/artworks/rutland-boughton-18781960-12067>
1 Erişim Tarihi: 27.11.2020

<https://www.dr.com.tr/yazar/dmitri-shostakovich/s=122648> Erişim
Tarihi: 27.11.2020